

ÜÇÜNCÜ KUŞAK HAKLAR IŞIĞINDA BİR DEĞERLENDİRME: Av. TAHİR ELÇİ'NİN SON KONUŞMASI

Av. Ali İhsan DEMİRTAŞ*

ÖZ:

İnsan hakları hukuku disiplini, durağan bir yapıda olmayıp sürekli gelişen bir yapıdadır. Sosyal, siyasal, ekonomik ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak insan hakları alanında da değişim ve gelişimler gözlenmektedir. Bu kapsamda yaşamda meydana gelen değişimlerin etkisiyle, insan hakları alanında bir takım tartışmalar yapılmış, bu tartışmalardan yola çıkarak ulusal ve uluslararası hukukta yeni hak türleri kabul edilmiştir. Bu durum insan hakları hukukunun dinamik yapısının bir göstergesidir. İnsan hakları hukukunun tartışma alanına giren söz konusu haklar bir fikirsel gelişim sürecinin ürünüdür. Bu kapsamda haklar tarih sahnesinde ortaya çıkış anları itibariyle bir tasnife tabi tutularak insan hakları kuşaklarını oluşturmuştur. İnsan haklarının kuşaklara ayrılarak ele alınması, özellikle teknolojik gelişmelerde meydana gelen baş döndürücü gelişmelerin etkisiyle yeni bir kuşağın oluştuğu da tartışılmaktadır. İnsan hakları kuşakları günümüzde halen önemli bir tartışma başlığı olarak gelişimini sürdürmektedir.

Bu makalede bir insan hakları hukukçusu olarak Diyarbakır Barosu başkanı Av. Tahir ELÇİ'nin tarihi Dört Ayaklı Minare önünde uğradığı siyasi suikastten¹ hemen önceki konuşması üçüncü kuşak haklar bağlamında değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: İnsan hakları, Üçüncü kuşak haklar, barış hakkı, insanlığın ortak mirasına saygı hakkı(insanlığın ortak malvarlığından yararlanma hakkı), gelişme hakkı, çevre hakkı

---

¹*Avukat, Diyarbakır Barosu

Tahir ELÇİ cinayetinin bir siyasi suikast olduğu yönünde dönemin başbakanı Ahmet Davutoğlu'nun ifadeleri için bkznz. <https://www.youtube.com/watch?v=nicoTnEzT-M> Erişim Tarihi: 13.03.2022

I. GİRİŞ

İnsan hakları, bireylerin salt insan olmasından ötürü sahip olduğu yetkililerdir. Bu yetkilerin tanınmasında dil, din, cinsiyet, ırk, etnik köken temelinde herhangi bir farklılık yaratılamaz. İnsanlığın gelişim sürecinde teorik olarak bütün insanlara tanınması gereken haklar bütünü olarak ifade edilmekle, esasında ulaşılması gereken bir hedef olarak değerlendirilir.² Bu anlamda, insanların doğuştan sahip olduğu dokunulmaz, devredilmez ve vazgeçilmez hakları olmakla birlikte bu hakların sürekli olarak daha ileri bir noktaya taşınması idealinin de insan haklarının bir bütün olması ilkesinin bir gereği olarak kabul etmek gerekmektedir. Bu sebeple insan haklarının dinamik yapısından söz edilerek, insan hakları kuşaklarının varlığının kabul edilmesi gerekir.

İnsan hakları kuşakları, insan haklarının fikirsel gelişim sürecinde tarih sahnesine çıkış zamanları esas alınarak oluşturulmuştur. Bu tasnif yapılırken hak ve özgürlüklerin insan hakları belgelerine ve hukuk metinlerine giriş anı itibarıyla bir sıralama yapılmıştır. İnsan haklarında kuşaklara göre tasnif ilk olarak 1979 yılında Çekoslovakyalı-Fransız hukukçu Karel Vasak tarafından yapılmıştır.³

Bahsedilen ölçüte göre insan hakları metinlerine ilk olarak giren hak türleri birinci kuşak haklardır. Birinci kuşak hakların felsefi zemini Fransız ve Amerikan Devrimi'nin sebep-sonuç zinciridir. Bu sebeple burjuva sınıfı birinci kuşak hakların taşıyıcı sınıfı/taşıyıcı gücü olarak kabul görmektedir. Birinci kuşak haklar daha çok bireysel ve siyasi hak ve özgürlüklerden oluşmaktadır. Yaşam hakkı, düşünce ve ifade özgürlüğü, din ve vicdan hürriyeti, özel yaşama saygı hakkı, işkence ve kötü muameleye uğramama hakkı, mülkiyet hakkı birinci kuşak hakları oluşturmaktadır.

İkinci kuşak haklar ise İkinci Dünya Savaşından sonra tarih sahnesindeki yerini almıştır. İkinci dünya savaşından sonra, sosyalizmin güçlenmesi ve işçi hareketleri liberal devlet düzenlerini değişime zorlamıştır. İkinci kuşak hakların ortaya çıkmasındaki felsefi zeminin sosyalizm etkisi ve ikinci dünya savaşının sonuçları olarak kabul etmek mümkündür. Bu sebeple ikinci kuşak hakların taşıyıcı gücü/taşıyıcı sınıfı işçi sınıfı(proleterya) olarak kabul edilir. Çalışma hakkı, eğitim hakkı, sağlık hakkı, adil gelir elde etme hakkı, sendika hakkı, grev ve toplu sözleşme hakkı üçüncü kuşak hakları oluşturmaktadır. Görüldüğü üzere ikinci

---

² KAPANİ Münci, Kamu Hürriyetleri, Ankara, Yetkin Yayınevi, 2013, 7. Bası, s.14.

³ GÖZLER Kemal, Anayasa Hukukunun Genel Teorisi, Bursa, Ekin Yayınevi, 2011, 1. Bası, s.511.

kuşak haklar, yoğun bir şekilde sosyalizm etkisinin, eşitliğin öne çıkmasıyla özgürlüklerin toplumsallaşmasının ve refah devletine geçilmesinin ürünü olarak ortaya çıkmıştır ve bu hususlarda devletten bazı aktif davranışlarda bulunulması beklenmektedir.⁴

Üçüncü kuşak haklar ise 20. yüzyılın ortalarından sonra meydana gelen hızlı sanayileşme, bölgesel savaşlar, dünya savaşı, nükleer tehdit ve teknolojik değişimlerin insan onuru ve yaşamı üzerindeki etkisiyle birlikte belirginleşmiştir.⁵ Bu etkenlerden dolayı insanların onurlu, barış içinde, doğayla ve tarihle bütünleşik ve müreffeh bir yaşam arzusu üçüncü kuşak hakların düşünsel gelişimini hızlandırmıştır. Dayanışma hakları olarak da ifade edilen üçüncü kuşak haklar barış hakkı, çevre hakkı, insanlığın ortak mirasına saygı hakkı (insanlığın ortak malvarlığından yararlanma hakkı), gelişme hakkı, self-determinasyon hakkını içerir. Üçüncü kuşak haklar hukuksal niteliği gereği belirli bir devlete karşı ileri sürülebilme bakımından elverişli olmadığı için bu hakların gerçekleşmesi bireylerin, devletlerin ve diğer kuruluşların ortak çabasını gerektirmektedir.⁶ Henüz uluslararası hukuk belgelerinde ve anayasalarda yeterince yer alamamış olsa da, bir ideal olarak varlığını dayatmaktadır. Bu bakımdan BM Şartı, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, BM Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi, BM Halkların Barış Hakkına Dair Bildirge, Dünya Doğa Şartı, BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi üçüncü kuşak haklara ilişkin hükümlerin yer aldığı başlıca uluslararası hukuk metinleri olarak kabul edilebilir.

Bu makalenin konusu, Av. Tahir Elçi'nin son konuşmasının üçüncü kuşak haklar bağlamında değerlendirilmesidir. Belirtmek gerekir ki; Tahir Elçi'nin son konuşması alelade bir aktivizm konuşmasından öte, üçüncü kuşak haklara yoğun bir şekilde vurgu yapılan bir konuşmadır. Öncelikle Elçi'nin son sözlerine aşağıda yer verilecek, daha sonra üçüncü kuşak haklara vurgu yapılan kısımlar ayrı başlıklar şeklinde değerlendirilecektir.

Av. Tahir Elçi'nin tarihi Dört Ayaklı Minare önünde siyasi bir suikast sonucunda katledilmeden hemen önceki konuşması şu şekildedir:

“Yıllar önce Afganistan’da Taliban güçlerinin Buda Heykeli’ni bombalama görüntülerini hep birlikte dehşet içinde izledik. Yine son birkaç yıl içinde IŞİD denilen o barbar grupların Palmira’da, Musul’da, Ezidi yurdu Şengal’de o insanlığın tarihi birikimlerine yönelik suikastlarını, bombalamalarını hep endişeyle, kederle izledik.

⁴ KABOĞLU İbrahim, İnsan Haklarının Gelişimci Özelliği ve Anayasa Yargısı, Anayasa Yargısı C.9(1992), s.122

⁵ YEŞİLÇAYIR Celal, “İnsan Haklarında Kuşaklar Tartışması ve Bir Çözüm Denemesi”. Temaşa Felsefe Dergisi 13 (2020): 76

⁶ AYBAY Rona, İnsan Hakları Hukuku, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015, 1. Bası, s.63

Ve Türkiye toplumu olarak hep şunu derdik, aman bunlar bizden uzak olsun. Ne yazık ki çok kısa bir süre içerisinde bizim de tarihi eserlerimize, tarihi değerlerimize yönelik benzer girişimler söz konusu oldu. Şu anda içinde bulunduğumuz Diyarbakır'ın tarihi Suriçi bölgesi 9 bin yıllık geçmişe sahip bu alan içerisinde surlar, camiler, kiliseler ve daha başka tarihi yapılar bulunmaktadır.

Diyarbakır deyince zihinlerimizde en çok canlanan, Diyarbakır ismiyle en çok anılan, zihinlerimizde en çok sembolize olan Dört Ayaklı Minare'yi ne yazık ki iki gün önce şu anda gördüğümüz gibi ayağından vurdular. Şunu diyoruz; tarihi Dört Ayaklı Minare insanlığa sesleniyor: Beni ayağımdan vurdular, ne savaşlar ne felaketler gördüm, ama böyle ihanet görmedim diyor bize.

Bu tarihi yapı Anadolu'da örneği tek olan bir eserdir. Dünyada bunun bir örneği daha yoktur. Diyarbakır salnamelerine göre, buradaki yazıtlara göre İslam'dan önce inşa edilmiş tahminen bir Çan Kulesi gibi tasarlanmış ancak İslamiyet'ten sonra, fetihten sonra Akkakoyunlu hükümdarlığı döneminde Sultan Kasım tarafından hemen yanı başımızda Mutahar Cami inşa edilmiş ve bu güne kadar bir çok felaketten sağ kurtulmuştur bu eser.

Biz Diyarbakırlılar olarak, Diyarbakır Barosu olarak tarihi değer ve eserlerimize, insanlığın bin yıllık emeğine, birikimine, bu kadim şehre sahip çıkalım.

Biz buradan çağrı yapmak istiyoruz. Biz bu tarihi bölgede; bir çok medeniyete beşiklik etmiş, ev sahipliği yapmış, bu kadim bölgede, insanlığın bu ortak mekanında silah, çatışma, operasyon istemiyoruz. Savaşlar, çatışmalar, silahlar, operasyonlar bu alandan uzak olsun diyoruz. Bu amaçla, bugün arkadaşlarımla, Diyarbakır Barosu üyesi arkadaşlarımla ve Diyarbakırlılarla birlikte buradayız. Buradan demokratik tepkimizi ifade etmek için buradayız.

Bu davranışı, tarihe yönelik bu şiddet eylemini, tarihi bir değere yönelik bu suikastı, saygısızlığı kınıyoruz. Tarihine, tarihsel değerlerine, tarihsel mirasına sahip çıkmayan toplumlar doğru ve güvenli bir gelecek de kuramazlar. Bu nedenle tarihimize, değerlerimize, tarihi ve kültürel mirasımıza sahip çıkalım diyoruz.”⁷

II. BARIŞ HAKKI

---

⁷ <https://www.demokrathaber.org/tahir-elcinin-son-konusmasi> , Erişim Tarihi:13.03.2022

Basit bir tanımla barış, uluslararası toplumda sorunların şiddet, tehdit ve silah araçlarına başvurmaksızın çözüldüğü ve kamu düzenine saygı gösterildiği durumdur.⁸ Barış, en yalın haliyle “savaşızsızlık hali”ni ifade etmekle birlikte, bunun ötesinde bir anlam taşıdığı açıktır. Bu husus, BM İnsan Hakları Konseyi tarafından 22 Haziran 2017 tarihinde kabul edilen Barış Hakkının Desteklenmesi Kararında “Barışın yalnızca çatışma yokluğu değil aynı zamanda diyalogun teşvik edildiği ve çatışmaların karşılıklı bir anlayış ve işbirliği ruhuyla çözüldüğü ve sosyoekonomik gelişmenin güvence altına alındığı olumlu, dinamik ve katılımcı bir süreç olduğunu tanır” şeklinde ifade edilerek, barışın savaşızsızlık/çatışmasızlık halinden daha geniş bir anlam ihtiva ettiği ortaya konmuştur. Gerçekten barış kavramı sadece silahlı çatışma yokluğundan ibaret olmayıp, hayatın her alanında bir uzlaşma kültürünü de ifade etmektedir.

Barış hakkı bir çok uluslararası hukuk metninde kendisine yer bulmuştur. BM Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi’nin 20. maddesi “Her türlü savaş propagandası hukuk tarafından yasaklanır. Ayrımcılığa, kin ve nefrete veya şiddete tahrik eden herhangi bir ulusal, ırksal veya dinsel düşmanlığın savunulması hukuk tarafından yasaklanır.” hükmüyle savaş propagandasını yasaklayarak, barış savunuculuğunun bir insan hakkı olduğunu düzenlemiştir. BM Barış Hakkı Bildirgesi’nin 1. maddesinde “Herkesin barıştan yararlanma hakkı vardır ki bu şekilde bütün insan hakları savunulabilir ve korunabilir, gelişme eksiksiz bir şekilde hayata geçirilebilir.” hükmüyle herkesin barış hakkının var olduğu düzenlenmiştir. Bildirgenin 3. maddesiyle “Devletlerin ve BM’nin bu bildirgeyi hayata geçirmek üzere uygun sürdürülebilir önlemleri alması gerekmektedir. Uluslararası, bölgesel, ulusal ve yerel örgütler ile sivil toplumun işbu Bildirge’yi desteklemeye ve hayata geçirilmesine yardımcı olmaya teşvik edilmektedir” düzenlemesi getirilmiştir.

Baroların bir kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşu olduğu göz önünde bulundurulduğunda Diyarbakır Barosu başkanı olarak Av. Tahir Elçi’nin barış hakkının korunması için BM Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi’nin ve BM Barış Hakkı Bildirgesi’nin kendisine tanıdığı bir hakkı kullanmak için hareket ettiği anlaşılmaktadır.

Av. Tahir Elçi’nin son konuşmasında barış hakkına yoğun vurgular yaptığı görülmektedir. Konuşmanın en çarpıcı kısmının barış vurgusu olması, Elçi’nin insan hakları savunuculuğu ve aktivistlik pratiğinde barış için verdiği mücadele, onun “Barışın Elçisi” olarak anılmasına yol açmıştır. Bu kapsamda konuşmanın “biz bu tarihi bölgede bir çok medeniyete beşiklik etmiş, ev sahipliği yapmış, bu kadim bölgede, insanlığın bu ortak mekanında **silah, çatışma,**

---

⁸ Bouchet-Saulnier Françoise, İnsancıl Hukuk Sözlüğü, Çev: Selahattin Bağdatlı, İstanbul, İletişim yayınları, 2002, 1. Bası, s.40.

operasyon istemiyoruz. Savaşlar, çatışmalar, silahlar, operasyonlar bu alandan uzak olsun diyoruz.” kısmı barış hakkına yapılan vurguların açık bir göstergesidir. “Silah, çatışma, operasyon istemiyoruz” sözleri ve “Savaşlar, çatışmalar, silahlar, operasyonlar bu alandan uzak olsun diyoruz” sözleri, dar anlamda barış kavramını-savaşıklık/çatışmasızlık isteğini-ortaya koymuştur. Konuşmanın geneli incelendiğinde, dar anlamda barış vurgusunun yanı sıra savaşın tarihi eserlere verdiği zararlardan bahsedilerek geniş anlamda barış kavramına vurgu yapıldığı anlaşılacaktır. Nitekim, konuşmanın başında Taliban ve IŞİD saldırılarıyla zarar gören tarihi mirastan bahsedilerek Türkiye toplumu olarak bu savaş halinin uzak kalması temennisinden bahsetmiş, Dört Ayaklı Minare’nin çatışmalardan dolayı zarar gördüğüne dikkat çekmiştir. Elçi bu durumu “tarihe yönelik bir şiddet eylemi, tarihi bir değere yönelik suikast” olarak değerlendirmiş, bu davranışları tarihi eserlere yönelik bir savaş olarak kabul etmiştir. Bu durum Elçi’nin savaşı salt silahlı çatışmadan ibaret görmediğini, tarihi eserlere, kültürel mirasa ve kültürel çeşitliliğe dönük saldırıları da savaş olarak gördüğünü ve buna karşı barış hakkını kullandığını ortaya koymaktadır.

III. İNSANLIĞIN ORTAK MİRASINA SAYGI HAKKI

Kültürel miras, Faro Sözleşmesi olarak bilinen Avrupa Konseyi Toplum İçin Kültürel Mirasın Değeri Çerçeve Sözleşmesi’nde “geçmişten devralınan, insanların, sürekli evrilen değer, inanç, bilgi ve geleneklerinin anonim bir ifadesi ve yansıması olarak ayırt ettikleri bir kaynaklar kümesidir.”⁹ şeklinde düzenlenmiştir. O halde bir şeyin kültürel miras olarak kabul edilebilmesi için beş şartın mevcut olması gerektiğinden söz edebiliriz. Buna göre a-) geçmişten devralınmak b-) devamlılık c-) yaygın inanç, bilgi ve geleneğin ürünü olmak d-) anonimlik e-) ayırt edicilik, özelliklerini ihtiva etmesi gerekmektedir. Türkiye, Faro Sözleşmesi’ne taraf olmamakla birlikte, Faro Sözleşmesi kültürel mirasın tanımlanması bakımından önem taşımaktadır.

Faro Sözleşmesi, kültürel mirası genel bir anlamda ve kapsamlı bir şekilde tanımlamıştır. Fakat Türkiye’nin de tarafı olduğu 1972 tarihli Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesinde kültürel miras somut yapılar bağlamında tanımlanmıştır. Sözleşmenin 1. maddesinde nelerin kültürel miras olarak sayılacağı şu şekilde belirlenmiştir:

---

⁹ Avrupa Konseyi Toplum İçin Kültürel Mirasın Değeri Çerçeve Sözleşmesi, Çev: Hasan Ferhat Güngör, Türk İdare Dergisi, 2006, C:78, s.75

“Anıtlar: Tarih, sanat veya bilim açısından istisnaî evrensel değerdeki mimari eserler, heykel ve resim alanındaki şaheserler, arkeolojik nitelikte eleman veya yapılar, kitabeler, mağaralar ve eleman birleşimleri.

Yapı toplulukları: Mimarileri, uyumlulukları veya arazi üzerindeki yerleri nedeniyle tarih, sanat veya bilim açısından istisnaî evrensel değere sahip ayrı veya birleşik yapı toplulukları.

Sitler: Tarihsel, estetik, etnolojik veya antropolojik bakımlardan istisnaî evrensel değeri olan insan ürünü eserler veya doğa ve insanın ortak eserleri ve arkeolojik siteleri kapsayan alanlar.” kültürel miras olarak kabul edilmiştir.

Aynı sözleşmenin 4. maddesinde ise sözleşmeci devletlerin kültürel ve doğal mirasın korunması için bir takım yükümlülüklerinden bahsedilmiştir. ”Bu Sözleşmeye taraf olan devletlerden her biri 1. ve 2. maddelerde sözü edilen ve topraklarında bulunan kültürel ve doğal mirasın saptanması, korunması, muhafazası, teşhiri ve gelecek kuşaklara iletilmesinin sağlanması görevinin öncelikle kendisine ait olduğunu kabul eder. Bunun için kaynaklarını sonuna kadar kullanarak ve uygun olduğunda özellikle mali, sanatsal, bilimsel ve teknik alanlarda her türlü uluslararası yardım ve işbirliği sağlayarak elinden geleni yapacaktır.”

Ekonomik, Toplumsal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi 15/1-a maddesiyle “Bu Sözleşme’ye Taraf Devletler, herkesin kültürel yaşama katılma hakkına” sahip olduğunu düzenlemiş, 2. fıkrasıyla “Bu Sözleşme’ye Taraf Devletlerin, bu hakkın tam olarak kullanılmasını sağlama yönünde alacakları tedbirler, bilim ve kültürün korunması, geliştirilmesi ve yayılması için gerekli olan tedbirleri kapsayacaktır.” hükmüyle sözleşmeci devletlere kültürel hakların korunması ödevi yüklenmiştir.

Bu genel bilgiler ışığında, her bireyin insanlığın ortak mirasından yararlanma hakkının mevcut olduğu ifade edilebilir. İnsanlığın ortak mirası yukarıda belirtilen sözleşme hükümleri uyarınca, insanlığın gelişim sürecinde devamlılık arzeder şekilde emek, bilgi ve tecrübesiyle meydana getirdiği ve insanlığın gelişimine adanmış, fiziki, kültürel, ekonomik boyutları olan özgün eser/yapılar olarak tanımlamak mümkündür.¹⁰

Her bireyin insanlığın ortak mirasından yararlanma hakkı vardır. Bu hak insanlığın ortak malvarlığından yararlanmayı, bu malvarlığının korunmasını istemeyi de içermektedir. Devletler, uluslararası sözleşmeler uyarınca bireylerin insanlığın ortak malvarlığından yararlanması bakımından bir takım yükümlükler üstlenmiştir. Anılan sözleşme hükümleri

---

¹⁰ ERYAZICIOĞLU ERDEM, CENGİZ HÜSEYİN, İnsan Hakları Odaklı Bir Kültürel Miras Sistemi İçin Değerlendirme Modeli, MEGARON 2018; 13(4):636-650

uyarınca devletlerin insanlığın ortak mirasını koruması, muhafazası ve gelecek kuşaklara aktarılması için tedbirler alma görevi vardır.

Diyarbakır'ın Sur ilçesinde farklı medeniyetlere, inanç gruplarına, topluluklara, milletlere ve sanat düşüncesine ait yapı/eserler bulunmaktadır. Bu eserler günümüze gelene dek bir çok defa zarar görmesine rağmen varlığını devam ettirmiştir. Son olarak Sur'da yaşanan çatışmalarda bazı tarihi eserler zarar görmüştür. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Kültürel Miras ve Turizm Dairesi Başkanlığı'nın verilerine göre tescilli kültür varlığı niteliğindeki 599 eser yıkılmış, bir çok eser de zarar görmüştür.¹¹ Zarar gören eserlerden bazıları şunlardır: Dört Ayaklı Minare, Kurşunlu Camii, Diyarbakır Kalesi, Diyarbakır Evi, Surp Giragos Kilisesi.

Tahir Elçi'nin son konuşmasında Dört Ayaklı Minare ve Sur'da bulunan diğer tarihi eserler Faro Sözleşmesinde tanımlanan unsurlarla paralel bir şekilde ifade edilmiştir. Dört Ayaklı Minare'nin özelliklerden bahsederken bin yıllık geçmişe sahip olduğunu ifade ederek geçmişten devralınma ile devamlılık unsuruna; Anadolu'da ve dünyada örneği tek olan ve Diyarbakır denince zihinlerde en çok canlanan, sembolize olan eser olduğunu ifade ederek ayırt edicilik unsuru ile yaygın inanç, bilgi ve geleneğin ürünü olmak unsuruna; kadim şehirde bulunan tarihi eserlerin insanlığın bin yıllık emeği ve birikimi olduğunu ifade ederek anonimlik, geçmişten devralınmak, devamlılık ile yaygın inanç, bilgi ve geleneğin ürünü olmak unsurlarına vurgu yapılmıştır. Görüldüğü üzere, Tahir Elçi son konuşmasında Dört Ayaklı Minare ve Sur'da bulunan tarihi eserleri tanımlarken Faro Sözleşmesinde tanımlanan biçimiyle ifade etmiştir.

Sur'da devam eden çatışmaların bir çok tarihi yapıya zarar vermesi üzerine Av. Tahir Elçi, “ayağından vurulan” dört ayaklı minare önünde, çatışmaların son bulması ve tarihi eserlerin zarar görmemesi için bir basın açıklaması yapmıştır. Bu açıklamada insanlığın ortak mirasına saygı hakkına işaret etmiş, bu hakka yönelik saldırıların son bulmasını talep etmiştir. Nitekim, Taliban'ın Buda heykeline yönelik saldırılarını, IŞİD'in Palmira, Musul ve Şengal'deki saldırılarını “insanlığın tarihi birikimlerine yönelik suikast” olarak değerlendirmiştir. Devamında Dört Ayaklı Minare'nin ayağından vurulmasına karşı “tarihi değer ve eserlerimize, insanlığın bin yıllık emeğine, birikimine sahip çıkalım” çağrısı, tarihi eserleri insanlığın ortak birikiminin ürünü olarak gördüğünü desteklemektedir. Yine aynı şekilde “Biz bu tarihi bölgede; bir çok medeniyete beşiklik etmiş, ev sahipliği yapmış bu kadim bölgede,

---

¹¹ <https://www.gazeteduvar.com.tr/gundem/2016/08/21/surdan-eser-kalmadi> , Erişim Tarihi:20.03.2022

insanlığın bu ortak mekanında silah, çatışma, operasyon istemiyoruz.” sözlerinde barış hakkıyla birlikte insanlığın ortak mirasına saygı hakkını dile getirmiştir.

Av. Tahir Elçi, konuşmasında çatışmaların “tarihe yönelik şiddet eylemlerinin, tarihi değerlere yönelik suikastlerin” tarihe ve tarihi eserlere verdiği zararları dile getirerek, insanlığın ortak mirasının korunması gerektiğini, daha önce dünyanın çeşitli yerlerinde gerçekleştirilen benzer saldırıların insanlığın tarihi birikimine yönelik suikastler olduğunu ifade etmiştir. Diyarbakır’ın bir çok medeniyete beşiklik etmesi sebebiyle de, özellikle Sur ilçesinde bulunan tarihi eserlerin insanlığın ortak mirası olduğunu vurgulamıştır. Tüm bu ifadeler değerlendirildiğinde, Tahir Elçi’nin son konuşmasının üçüncü kuşak insan haklarından olan insanlığın ortak mirasına saygı hakkından bağımsız olmadığı anlaşılmaktadır.

IV. GELİŞME HAKKI

Gelişme hakkı, bireylerin insan onuruna, özgürlüklere yaraşır bir şekilde, maddi ve manevi bütünlüğünü ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan ilerletme ve toplumsal gelişim ürünlerinden yararlanmasını ifade etmektedir. Gelişme hakkı, bireysel bir hak olmaktan öte kolektif bir hak olma özelliği taşımaktadır. Bu yönü itibarıyla toplumsal gelişimi, ulusal ve uluslararası zenginliğin artmasını, insan yaşamındaki refah ve huzurun artmasını hedeflemektedir.

Gelişme hakkı, uluslararası sözleşmelere de girmiş bir hak türüdür. Ekonomik, Toplumsal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi 11. maddesi “Herkesin, yeterli beslenme, giyim ve konut da dahil olmak üzere, kendisi ve ailesi için yeterli bir yaşam düzeyine sahip olma ve yaşam koşullarını sürekli geliştirme hakkına sahip olduğunu kabul ederler.” düzenlemesiyle gelişme hakkının temelini oluşturmaktadır. Yine, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun 4 Aralık 1986 tarihli kararıyla ilan edilen Gelişme Hakkına Dair Bildiri m.1’de şöyle tanımlanmıştır: “Gelişme hakkı, her insanın ve bütün halkların, bütün insan haklarının ve temel özgürlüklerin tam olarak gerçekleşeceği bir ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal gelişmeye katılma, katkıda bulunma ve bundan yararlanma hakkına sahip olması nedeniyle vazgeçilmez bir insan hakkıdır.” Bildirinin 3. maddesinde ise “Devletler, gelişme hakkının gerçekleştirilmesine elverişli ulusal ve uluslararası şartların yaratılması konusunda birinci derecede sorumluluğa sahiptir.” hükmü getirilerek gelişme hakkına dair devletin sorumluluğu belirlenmiştir. Bildirinin 5. maddesinde “Devletlerin, halkların ve bireylerin insan haklarının, sömürgecilik, yeni sömürgecilik, apartheid, her türlü ırkçılık ve ırk ayrımcılığı, savaş tehditleri gibi durumların sebep olduğu kitlesel ve hayasız ihlallerden ve halkların temel hakkı

olan self-determinasyon hakkını tanımayı reddeden tutumlardan arındırmak için kararlı tedbirleri alacağını” belirtmiştir. Bu yönüyle self determinasyon hakkının gelişme hakkının bir ön koşulu olduğuna işaret edilmiştir.¹²

Gelişme hakkı dar anlamda ekonomik büyümeyi, geniş anlamda ise ekonomik büyümenin yanında kültürel, sosyal ve siyasal büyümeyi amaçlamaktadır. Bu yönüyle esasında, insan hak ve özgürlüklerinin geliştirilmesi odaklı olduğu söylenmelidir. Gerçekten, ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel yaşamda meydana gelen olaylar gelişme hakkıyla yakın ilişki içindedir.¹³

Savaşlar/çatışmalı süreçler, insan hak ve özgürlükleri üzerinde olumsuz etkiler doğurmaktadır. Bu insan hak ve özgürlüklerinden bir tanesi de üçüncü kuşak insan haklarından olan gelişme hakkıdır. Savaşların en çok etki ettiği alanlardan birisi de şüphesiz ekonomidir. Güvenlikçi yaklaşımlar ve güvenlik yatırımları sebebiyle, devletler silahlanma yoluna gitmekte, ekonomide halkın payına düşen kısım önemli ölçüde azalmaktadır. Bu durum ekonomi, eğitim, sağlık, sanat ve barınma gibi bir çok bakımdan bireylerin yaşamını ve gelişim hakkını olumsuz anlamda etkilemektedir.

Av. Tahir Elçi, devam eden çatışmaların özellikle tarihi eserlere verdiği zararları belirterek, *“Tarihine, tarihsel değerlerine, tarihsel mirasına sahip çıkmayan toplumlar doğru ve güvenli bir gelecek de kuramazlar.”* sözleriyle aynı zamanda gelişim hakkına da vurgu yapmıştır. Nitekim gelişim hakkının bir yönü, halkların doğru ve güvenli bir gelecek kurması hedefidir. Bu husus Gelişme Hakkına Dair Bildirinin sunuş kısmında *“Uluslararası barış ve güvenliğin, gelişme hakkının gerçekleştirilmesi için temel unsurlar olduğunu dikkate alarak, silahsızlanma ve gelişme arasında yakın bir ilişki olduğunu ve silahsızlanma alanındaki ilerlemenin, gelişme alanında önemli çapta ilerleme sağlayacağını ve silahsızlanma tedbirleri yoluyla tasarruf edilecek kaynakların bütün halkların ve bu arada özellikle gelişmekte olan ülkelerin ekonomik ve sosyal gelişmesine ve iyiliğine ayrılması gerektiğini yeniden teyit ederek,”* şeklinde belirtilerek silahsızlanma ve gelişme hakkı arasındaki bağlantı ortaya konmuştur.

V. SONUÇ

---

¹² TARHANLI Turgut, Gelişme Hakkı: Bir Sunuş Denemesi, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, 2011, C.8, Sayı 2, s.253

¹³ ÖNEN Yavuz, İnsan, Çevre, Kent, “Kentsel Mekan, Çevre, Çoğulculuk ve İnsan Haklarına Genel Bir Yaklaşım” makalesi, İstanbul, 2002, Demokrasi Kitaplığı, 2. Bası, s.39.

İnsan haklarının evrimsel gelişim sürecinde ortaya çıkan üçüncü kuşak haklar, insan haklarının bütünlüğü ilkesinin bir gereği olarak, aralarında bir önem sırası yapılmaksızın birinci kuşak haklar ve ikinci kuşak haklardan ayrı olarak değerlendirilemez.¹⁴ Yaşam hakkı ile barış hakkı arasında ve çalışma hakkı ile gelişme hakkı arasında çok sıkı bir irtibat bulunmaktadır. Bu durum insan haklarının bir bütün olmasından kaynaklanmaktadır. Yaşam hakkı ne kadar iyi korunursa barış hakkının o derece iyi güvencelere sahip olduğunu belirtmek gerekir. Bu nedenle, birinci kuşak hakların ve ikinci kuşak hakların etkin bir şekilde korunduğu bir adalet sisteminde üçüncü kuşak hakların da güvence altında olduğu kabulü gerekir.

Av. Tahir Elçi, meslek yaşamı boyunca özellikle yaşam hakkı, düşünce ve ifade özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü, kişi özgürlüğü ve güvenliği gibi birinci kuşak haklar ve eğitim hakkı gibi ikinci kuşak hakların korunması bakımından Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne bireysel başvurular yapmış, ihlal kararları almıştır.¹⁵ Son olarak Diyarbakır Barosu Başkanı iken Sur ilçesinde devam eden çatışmaların son bulması için yaşam hakkı, kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı, barış hakkı, insanlığın ortak mirasından yararlanma hakkı ve gelişme hakkını korumak adına mücadele etmiş, basın açıklaması sırasında bir siyasi suikaste uğramıştır.

Bu makalede değerlendirilen sözler insan hakları hukuku açısından yol açıcı niteliktedir. Birinci ve ikinci kuşak insan haklarının etkin ve adil bir şekilde korunup gözetilmediği bir zaman diliminde, üçüncü kuşak haklara yoğun bir şekilde vurgu yapılması, insan hakları mücadelesinin idealini de ortaya koymaktadır. Şartlar ne olursa olsun, insan hakları savunucularının, insan haklarının olması gereken şekilde uygulanması ve korunması gerektiği konusunda ısrar etmeleri, çağın koşullarını zorlamaları gerektiği insan hakları mücadelesinde farklı bir yol olarak açılmıştır. Elçi'nin son konuşması, insan haklarının bir bütün olarak korunması bakımından üçüncü kuşak haklara vurgu yapılan önemli bir kaynak olarak değerlendirilmelidir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR:

---

¹⁴ TURHAN Aydın, İnsan Hakkı Kuşakları Arasındaki Tamamlayıcılık İlişkisi, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Cilt: 4 Sayı:2, 2013, s.376.

¹⁵ Av. Tahir Elçi'nin AİHM'e yapmış olduğu bireysel başvurular sonucunda mahkemenin vermiş olduğu ihlal kararları için bkz; <https://www.tahirelcivakfi.org/davalar>

- 1- Münci KAPANI, Kamu Hürriyetleri, Ankara, Yetkin Yayınları, 2013, 7. Bası
- 2- Kemal GÖZLER, Anayasa Hukukunun Genel Teorisi, Bursa, Ekin Yayınevi, 2011, 1. Bası
- 3- İbrahim Özden KABOĞLU, İnsan Haklarının Gelişmeci Özelliği ve Anayasa Yargısı, Anayasa Yargısı C.9(1992),
- 4- Celal YEŞİLÇAYIR, “İnsan Haklarında Kuşaklar Tartışması ve Bir Çözüm Denemesi”. Temaşa Felsefe Dergisi 13 (2020)
- 5- Françoise Bouchet-Sulnier, İnsancıl Hukuk Sözlüğü, Çeviren: Selahattin Bağdatlı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, 1. Bası
- 6- Erdem ERYAZICIOĞLU-Hüseyin CENGİZ, İnsan Hakları Odaklı Bir Kültürel Miras Sistemi İçin Değerlendirme Modeli, MEGARON 2018;13(4)
- 7- Rona AYBAY, İnsan Hakları Hukuku, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015, 1. Bası
- 8- Turgut TARHANLI, Gelişme Hakkı: Bir Sunuş Denemesi, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, 2011, C.8, Sayı 2
- 9- Yavuz ÖNEN, İnsan, Çevre, Kent “Kentsel Mekan, Çevre, Çoğulculuk ve İnsan Haklarına Genel Bir Yaklaşım”, İstanbul, Demokrasi Kitaplığı Yayınları, 2. Bası
- 10- Avrupa Konseyi Toplum İçin Kültürel Mirasın Değeri Çerçeve Sözleşmesi, Çel: Hasan Ferhat Güngör, Türk İdare Dergisi, C:78, 2006
- 11- Aydın TURHAN İnsan Hakkı Kuşakları Arasındaki Tamamlayıcılık İlişkisi, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Cilt: 4 Sayı:2, 2013
- 12- . <https://www.youtube.com/watch?v=nioTnEZT-M>
- 13- <https://www.demokrathaber.org/tahir-elcinin-son-konusmasi>
- 14- <https://www.gazeteduvar.com.tr/gundem/2016/08/21/surdan-eser-kalmadi>
- 15- <https://www.tahirelcivakfi.org/davalar>